

УДК: 336:631.22

I. Malenka, postgraduate of the State Agrarian and Engineering University in Podilya

ANALYSIS OF EXPERIENCE OF THE STATE SUPPORT FOR AGRICULTURE IN FOREIGN COUNTRIES

Annotation. In article is defined need of state regulation and agriculture support which consists in the economic importance of the given sphere for an economic complex of the country and ponder ability of ensuring food security of the population. The important facts determined that the state support promotes stabilization and increase in production of agricultural production, provides effective functioning of agro-industrial production of the country as a whole and its successful entry into the world market.

Also in the article analyzed the best practices of state support for agriculture in Canada, USA, Japan and some European countries as one of the key components of sustainable development of rural areas and the country as a whole. The main directions of the state support of agriculture of these countries are considered and defined. It is revealed that maintenance of the prices, preferential crediting, compensations of payments of production, development and deployment of various budgetary programs enjoy today the greatest popularity.

It is decided that as a characteristic sign of world experience of the state support of agrarian sector of economy gradual restriction of intervention of the state in branch and stimulation of competitive fight by it between producers of agricultural production acts.

Taking into account the best foreign practices the main vectors of the state support of the domestic agricultural producers, aimed at providing a sustainable development of agrarian sector of national economy are designated.

Effective measures determined increase of a share of agricultural producers in total income from realization of food-stuff to the population; formation of special funds of financial support of agricultural producers; strengthening of control of target use of the budgetary funds intended for support of landowners; assistance to development of competitive agricultural production on the basis of cooperation and integration; formation of favorable price, financial and credit, insurance, tax and budgetary policy.

Keywords: state support, agriculture, support of the prices, soft loan, subsidies, grants, direct payments.

I.M. Маленька, аспірант ПДАТУ

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Розглянуто і визначено основні напрямки державної підтримки сільського господарства провідних країн світу. З врахуванням передового зарубіжного досвіду окреслено основні вектори державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки.

Ключові слова: державна підтримка, сільське господарство, підтримка цін, пільговий кредит, субсидії, дотації, прями виплати.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Необхідність державного регулювання та підтримки сільського господарства обумовлюється економічною значущістю даної сфери для господарського комплексу країни та вагомістю забезпечення продовольчої безпеки населення. Державна підтримка дозволяє істотно пом'якшити наслідки нееквівалентності в товарообміні сільського господарства з іншими галузями економіки, сприяє стабілізації та нарощенню виробництва сільськогосподарської продукції, забез-

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Лучик С.Д.

печує ефективне функціонування агропромислового виробництва країни в цілому і його успішний вихід на світовий ринок.

У сучасних умовах господарювання в Україні немає ефективного механізму державної підтримки, тому воно знаходиться в кризовому стані. Позбавлені єдиної концепції, прийняті на національному рівні програми та організаційні заходи щодо стабілізації та розвитку аграрного сектору економіки не дозволили послідовно вирішити поставлені в них цілі та завдання. Здійснені заходи з формування багатоканальної системи державної підтримки сільського господарства та незначне збільшення бюджетного фінансування галузі не створили достатніх передумов для розвитку агропромислового комплексу, в той час як розвинені країни, де державні органи влади виділяють значні фінансові кошти на підтримку сільського господарства, стимулюючи модернізацію техніки і технологій агропромислового виробництва, домоглися високих результатів у продовольчому забезпеченні населення.

Тому для визначення нових підходів в аграрній політиці України, орієнтованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, його конкурентоспроможності, зростання доходів сільського населення, розвиток сільських територій, необхідно детально оцінити зарубіжний досвід державного регулювання та підтримки аграрного сектору економіки, що дасть змогу зробити виважений вибір на основі набутого світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Значний внесок у дослідження теоретичних та методологічних засад державного регулювання і підтримки сільського господарства здійснили такі вчені України та зарубіжжя як Босенко А.В. [1], Кваша С.М. [2], Надвиничний С.А. [3], Пальс Л. [4], Сомик А.В. [6], Талавиря М.П. [7], Якубович В.В. [8] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення передового досвіду і практик Канади, США, Японії та окремих європейських країн щодо державної підтримки сільського господарства як однієї і основних складових сталого розвитку сільських територій, країни в цілому, визначення перспектив та можливостей його адаптації до аграрного сектору економіки України, формування рекомендацій для органів державної влади щодо покращення підтримки національних сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У переважній більшості економічно розвинутих країнах світу державне регулювання сільського господарства тісно пов'язане з державною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників, яка здійснюється в різних напрямках та має загальнонаціональний характер.

В Україні державна політика підтримки розвитку аграрного сектору економіки характеризується непослідовністю та низькою ефективністю. Чинне законодавство, зокрема Закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а також «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» не дають конкретного визначення державної підтримки та її інструментів, а, отже їх дієвість є сумнівною. Виникає необхідність в узагальненні світового досвіду, виявленні загальних принципів та пріоритетів політики підтримки аграрного сектору економіки передових країн світу, використання яких на теренах нашої держави сприятиме підвищенню ефективності функціонування сільського господарства, зростанню його конкурентоспроможності на світовому ринку та покращенню добробуту громадян.

Особливий інтерес для нас становлять експорто орієнтовані країни, тобто ті, що мають сприятливий клімат і родючі землі (Сполучені Штати Америки, Канада, Нова Зеландія та ін.) і країни з протекціоністською політикою самозабезпечення продовольством (ЄС), оскільки вони демонструють найбільш вдалу політику державної підтримки аграрних товаровиробників.

Можна стверджувати, що основними інструментами підтримки аграріїв тут виступають недопущення перевиробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, регулювання цін на продукцію аграрних товаровиробників, кредитування виробників, державне фінансування програм розвитку аграрного сектору економіки, пільгове оподаткування сільськогосподарських підприємств та їх науково-інформаційне забезпечення.

Повчальним в царині державної підтримки аграріїв є досвід Канади, де вона надається через програми двох рівнів – федерального (центрального) та провінційного. Найпопулярнішими програмами федерального рівня виступають національна програма стабілізації чистого доходу (NISA), яка дає можливість гарантувати фермерам, що навіть у несприятливий рік рівень доходу фермера не впаде нижче середнього показника за останні три роки; програма уніфікації цін через Пшеничну Палату (CWB), механізм функціонування якої передбачає, що фермери продають зерно Пшеничній Палаті у зручний для них час і отримують при цьому встановлену початкову ціну, однакову для всього зерна

одного класу; програма авансових платежів, яка передбачає надання Федеральним урядом Канади грошових коштів під зерно, що зберігається на фермі; програма підтримки узгодженого рівня виробництва, тобто продаж державними уповноваженими органами квот на виробництво деяких видів сільськогосподарської продукції виробникам, що призводить до гарантованого збуту ними своєї продукції на підставі внутрішнього попиту. До програм провінційного рівня зазвичай включають програми стабілізації доходу, надання позичок фермерам (зокрема фермерам-початківцям), страхування врожаю [8].

На основі досвіду державної підтримки сільського господарства Канади українським органам влади можна запропонувати розробку схожих програм, адже головна проблема аграрного сектору економіки України полягає не тільки у відсутності коштів, а й у відсутності механізмів для їх ефективного використання.

Повчальним у сфері державної підтримки аграрних товаровиробників для України є досвід Японії, де під дію державних програм підпадає майже 80% обсягу усієї аграрної продукції, зокрема: державні закупівельні ціни на рис повністю відшкодовують витрати на його виробництво; держава гарантує закупівлю товарів, ціна яких не входить у встановлені нею верхню та нижню межі, якщо вони не збігаються з ринковими; держава забезпечує аграріям мінімальний рівень ціни або компенсацію різниці між нормативною ціною і чинною реалізаційною у разі її зниження.

Особливої уваги заслуговують заходи підтримки аграріїв США, серед яких найбільшою популярністю користуються цільові (гарантовані) та заставні ціни (заставні ставки); введення дворівневих цін на сільськогосподарську продукцію; консервація та виведення з обороту сільськогосподарських земель; бюджетні виплати фермерам. Характерними ознаками державної аграрної політики США є відсутність контролю за цінами на сільськогосподарські ресурси та їх субсидювання, відсутність відсоткової ставки за програмами по аграрному кредиту, заохочення урядом створення виробниками кооперативів по закупівлях та виробництву засобів виробництва, а також активне регулювання ринку землі, яке вимагає від її власника бути й безпосереднім виробником сільськогосподарської продукції та надає йому можливість отримувати відповідні пільги [3, с. 8].

Отже, як бачимо, досвід державної підтримки США характеризується вмінням користуватися засобами захисту національної економіки та зберігати імідж країни-послідовника свободи торгівлі. У результаті цього ефективність сільськогосподарського виробництва в США вища, ніж у багатьох країнах ЄС.

Найважливіші завдання державного регулювання сільського господарства Європейського союзу, за визначенням С.М. Кваші [2, с. 93]: проведення політики підтримки цін на сільськогосподарську продукцію, що є засобом підтримки доходів товаровиробників аграрної сфери та забезпечує високий рівень життя сільського населення; підтримання стабільних ринків шляхом створення відповідних умов виробництва та збуту продукції за доступними цінами; допомога в ресурсному забезпеченні; проведення соціальної політики підтримки виробників; здійснення природоохоронної діяльності. Завдання державної підтримки ЄС спрямовані не стільки на стимулювання виробництва, скільки на вирішення соціальних завдань. Вони знайшли своє відображення у Спільній аграрній політиці (САП) Європейського Союзу, основними принципами якої є вільна торгівля за однаковими цінами між країнами-учасниками договору; надання переваг продукції, яка вироблена в цих країнах, порівняно з імпортною; використання будь-яких механізмів для підтримки внутрішніх цін на продукцію сільського господарства. Основними інструментами аграрної політики ЄС виступають підтримка цін, квотування, дотації, страхування врожаю, пільгове кредитування, пільгове оподаткування. Проте існують відмінності у напрямках і методах підтримки сільського господарства окремих країн-членів організації.

Так, в Польщі найчастіше використовуються підтримка ринкових цін шляхом застосування квот на виробництво, інтервенційні закупки, імпортні тарифи та експортні субсидії. Особливого значення набув механізм виплати структурних рент аграріям, що досягли 55-річного віку та передали у спадок або продали своє господарство, який почав діяти в країні після її вступу до ЄС. Агентом із закупівель, зберігання та продажу збоку держави є Агенція з питань сільськогосподарського ринку. Наслідком вдалої державної політики розвитку сільського господарства Польщі стало отримання нею протягом 2011-2013 років 633 млн. євро з фондів ЄС в якості винагороди за економічне зростання в порівнянні з попереднім періодом (2007-2009 рр.).

Досвід підтримки агровиробників Словаччини свідчить про те, що сільське господарство слід підтримувати шляхом регулювання продовольчого ринку, торговельних обмежень і прямих виплат. Основні функції підтримки належать Державному фонду ринкового регулювання (ДФРР).

Державна підтримка розвитку сільського господарства Угорщини відбувається за допомогою таких механізмів, як виплати на одиницю площі та на використання матеріально-технічних ресурсів,

інституційні ціни, державні закупівлі, експортні субсидії. У країні діє Служба регулювання сільськогосподарського ринку, яка щорічно встановлює гарантовані ціни, індикативні довідкові ціни, оголошує мінімальні та максимальні інтервенційні ціни. Об'єктом державного регулювання є пшениця, кормова кукурудза, яловичина, свинина, молоко, цукрові буряки та цукор [7, с. 73].

Пізнавальним для України є досвід підтримки аграрного сектору Данії, де попри відсутність державних підприємств й установ урядом здійснюються всі необхідні умови для захисту приватних виробників. Так, за рахунок державних коштів у сільській місцевості створено мережі автомобільних доріг, електроенергія до сільськогосподарських виробництв підведена підземними кабелями, кожна ферма забезпечена державою лініями телефонного зв'язку, комп'ютерною мережею (Інтернет) і комерційною інформаційною базою. Стимулюється об'єднання фермерів у кооперативи різних рівнів і сфер діяльності шляхом установа для них різноманітних пільг. Їх діяльність координує Експортна рада, яка фінансується державою [1, с. 48].

У Німеччині особливу увагу держава приділяє фермерам, які більше половини свого робочого часу присвячують роботі в сільському господарстві та в яких більше половини їх сумарних доходів припадає на сільське господарство, а також тим, чий доходи від сільського господарства становлять не менше 25% загальних доходів. Молоді фермери можуть розраховувати на особливо пільгові умови кредитування [6, с. 138].

Актуальним для України є досвід Франції у створенні державою каналів просування аграрної продукції від виробника до кінцевого споживача, що дає можливість продавати їм товари без націнок. Механізм дії пільгових кредитів в країні ґрунтується на принципі боніфікації – компенсації кредитором з коштів державного бюджету різниці між договірною відсотковою ставкою і ставкою пільгового кредиту. Велике значення надається професійним об'єднанням, які створюються для посилення економічних позицій своїх членів на ринку.

Цікавими в плані досвіду державної підтримки аграріїв є практики й деяких інших країн, зокрема: в Румунії до складу мінімальної ціни на пшеницю включено гарантований бонус; у Чеській республіці створено інтервенційний фонд, головними завданнями якого є інтервенційна й компенсаційна підтримка товаровиробників; в Італії основним елементом підтримки сільськогосподарських товаровиробників виступає система кредитної кооперації; в Греції застосовують податкові стимули, відповідно до яких сільськогосподарські товаровиробники взагалі звільнені від оподаткування; у Таїланді для збільшення виробництва головного для населення країни продовольчого товару – рису – держава реалізує програму продажу фермерам насіння гібридів рису за ціною майже в 10 разів меншою за їхню комерційну вартість.

Державні заходи підтримки сільського господарства в розвинутих країнах світу мають на меті не тільки ринкове спрямування (підтримка чи обмеження попиту і пропозиції), а й структурні зрушення в галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Основні заходи державної підтримки сільського господарства в розвинутих країнах світу*

Країна	Заходи державної підтримки сільського господарства	
	ринкового спрямування	спрямовані на структурні зрушення
Канада	– підтримка пін для стабілізації прибутків фермерів, подібна до США; – страхування доходу фермерів; – державна гарантія відшкодування страхових платежів у визначених розмірах	– сприяння інвестиціям у розвиток окремих галузей і виробництв; – програма підтримки окремих територій
США	– компенсації за 1 га посівних площ, виведених з обігу; – підтримка цін для стабілізації доходів фермерів; – пільгові кредити на укрупнення підприємств; – підтримка методів обробітку ґрунту	– пільгове кредитування виробництва окремих видів продукції; – різні форми сприяння експорту; – надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок; – організація вільних економічних зон для залучення інвестицій
ЄС	– компенсація за 1 га посівних площ, виведених з обігу; – використання квот на молоко, м'ясо, цукор і тютюн; – підтримка цін на оливкову олію і тверді сорти пшениці	– спільне фінансування програм розвитку найменш розвинених територій; – розробка індикативних планів економічного і соціального розвитку; – організація вільних економічних зон для залучення інвестицій

*Побудовано автором

Не зважаючи на широке коло існуючих методів та інструментів державної підтримки сільського господарства, заслугове на увагу думка про те, що вона порушує дії закону конкуренції, природного відбору, знижує прагнення господарів до самовдосконалення, знижуючи тим самим ефективність діяльності фермерів. Тому сьогодні багато країн, зокрема члени Світової організації торгівлі, пропагують витіснення прямих форм державної підтримки сільського господарства. Зокрема, у ЄС фінансування галузі знизилось з 0,6% свого ВВП 2000 року до 0,4% – 2011 і становить 1% загальних державних витрат [4, с. 45]. Сенат США 2012 року схвалив законопроект про скорочення витрат на сільське господарство, покликаний заощадити 23,6 млрд дол. за десять років, з чотирьох програм підтримки сільського господарства планують залишити лише одну [5, с. 10]. У Бразилії фермери з метою підвищення конкурентоспроможності застосовують найсучасніші технології, які дають змогу суттєво зменшити виробничі витрати. Фермери Нової Зеландії не бажають повертатися до часів субсидій. У Канаді виробники молока не мають жодної державної підтримки, а для введення в стадо однієї голови фермеру потрібно придбати квоту вартістю 35000 доларів.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження щодо використання державної підтримки сільського господарства в розвинутих країн виявило значні розбіжності у застосовуваних ними інструментах. Проте слід відзначити, що найбільшою популярністю користуються підтримка цін, пільгове кредитування, компенсації виплат виробництва, розробка та впровадження різних бюджетних програм. Необхідно зауважити, що акценти державної допомоги в розвинених країнах сьогодні зміщуються з підтримки виробництва до підтримки доходів фермерів через так звані заходи, які не стимулюють зростання виробництва. Характерною ознакою світового досвіду державної підтримки аграрного сектору економіки виступає поступове обмеження втручання держави в галузь та стимулювання нею конкурентної боротьби між виробниками сільськогосподарської продукції. І хоча особливості та специфіка нашої економіки не дозволяють країні копіювати досвід розвинених країн у галузі державної підтримки агропромислового виробництва, проте деякі практики слід у них запозичити.

Отже, основними векторами покращення державної аграрної політики України можна визначити: підвищення частки сільськогосподарських виробників у загальних доходах від реалізації продовольчих товарів населенню; формування спеціальних фондів фінансової підтримки сільськогосподарських виробників; посилення контролю над цільовим використанням бюджетних коштів, призначених для підтримки аграріїв; сприяння розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації та інтеграції; формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики. Процес розвитку державної підтримки аграрного сектору України повинен відповідати інтересам українського суспільства в цілому, спиратися на знання та міжнародний досвід, бути послідовним і підкріпленим законодавством.

Список використаних джерел

1. Босенко А. В. Аналіз досвіду державного регулювання агропромислового комплексу у розвинутих країнах / А. В. Босенко // Економічний простір. – 2011. – № 53. – С. 46-58.
2. Кваша С.М. Удосконалення аграрних зовнішньоекономічних відносин та особливості регулювання аграрного ринку в країнах ЄС // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 92-95.
3. Надвичний С. А. Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства / С. А. Надвичний // АгроСвіт. – 2011. – № 2. – С. 6-12.
4. Пальс Л. Серйозна розмова: майбутнє аграрної політики ЄС / Людгер Шульце Пальс // Пропозиція [Текст]. – 2011. – № 2. – С. 45.
5. Сенат США “урізує” допомогу фермерам // Пропозиція [Текст]. – 2012. – № 7. – С. 10.
6. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування у зарубіжних країнах / А.В. Сомик // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 136-140.
7. Талавира М. П. Методичні підходи щодо проведення державної підтримки сільського господарства / М. П. Талавира // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. – № 1. – С. 71-74.
8. Якубович В. Державна підтримка сільськогосподарських виробників: досвід Канади [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/03/06/24/547>

Аннотація. Рассмотрены и определены основные направления государственной поддержки сельского хозяйства ведущих стран мира. С учетом передового зарубежного опыта обозначены основные векторы государственной поддержки отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей, направленные на обеспечение устойчивого развития аграрного сектора национальной экономики.

Ключевые слова: государственная поддержка, сельское хозяйство, поддержка цен, льготный кредит, субсидии, дотации, прямые выплаты.